

УДК: 371.132

**АКМЕОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ПРОФЕСІЙНОЇ САМОРЕАЛІЗАЦІЇ ВЧИТЕЛІВ
ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ**

Куценко Т. В.

Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди, Україна,
Харків

Обґрунтовано сутність професійної самореалізації вчителів загальноосвітніх навчальних закладів з позиції акмеологічного підходу. Професійну самореалізацію вчителя визначено як здатність розкривати професійно-педагогічний потенціал у роботі з учнями, самостійній роботі. На основі аналізу результатів анкетування зазначено, що професійну самореалізацію вчителів мають підсилювати акмеологічна спрямованість, знання й уміння розкривати власний професійно-педагогічний потенціал. Використання вчителями акмеологічних методів роботи стимулюють до саморозвитку й самовдосконалення в різних видах педагогічної діяльності. До активних форм роботи над собою з метою розвитку педагогічних здібностей віднесено акмеологічний тренінг.

Ключові слова: самореалізація особистості, професійна діяльність учителя, акмеологічна спрямованість, акмеологічні методи, акмеологічний тренінг, стимулювання саморозвитку вчителя.

PhD in Pedagogy, Kutsenko T. V. Acmeological principles of professional self-realization of teachers of secondary schools / Kharkiv National Pedagogical University G.S. Scovoroda, Ukraine, Kharkiv

The essence of professional self-realization of teachers of secondary schools from the perspective acmeological approach. Teacher professional fulfillment is defined as the ability to reveal vocational training potential in working with students, independent work. By analyzing the results of a survey indicated that teachers are professional fulfillment acmeological enhance focus and expertise to disclose their own professional-pedagogical potential. Use acmeological teachers working methods to promote self-development and self-improvement in various types of educational activities. By reactive work on himself to develop the teaching abilities attributed acmeological training.

Keywords: personal fulfillment, professional work teacher acmeological orientation, acmeological methods acmeological training, promotion of self-development teacher.

Загальна постановка проблеми та її зв'язок із важливими науковими або практичними завданнями. На сучасному етапі розвитку й модернізації освітнього простору особистість учителя займає першочергове місце і вимагає особливого підходу. З позиції акмеологічного підходу вчитель та учні є суб'єтами освітнього процесу, які прагнуть до саморозвитку, постійно вдосконалюють власний потенціал, максимально розкривають природні здібності. Плине час і змінюються погляди, переконання, досвід сучасної молоді, яка прагне до нових змін, перетворень у різних сферах життєдіяльності. Нині недостатньо вчителів добре знати свій предмет, він має постійно вдосконалювати педагогічну майстерність, прагнути до професійного розвитку й самореалізації у педагогічній діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання цієї проблеми та на які спирається автор, визначення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячена стаття, актуальність проблеми. У певній мірі розв'язання проблеми професійної самореалізації педагогічних працівників освітніх закладів започатковано в наукових працях З. Крижановської, І. Харкавціва, в яких досліджуються мотиваційні чинники професійної самореалізації особистості та роль педагогічної творчості в розкритті її професійно-педагогічного потенціалу [1; 2]. На акмеологічний підхід посилалися вчені О. Гречаник, Л. Рибалко, К. Сергєєва, Х. Шапаренко, які підготовку чи перепідготовку педагогічних працівників пов'язували з досягненням акме-вершини, формуванням акмеологічної компетентності [3-6]. На думку О. Мандражи, М. Фіцули та інших учених, учитель має постійно розвивати педагогічні здібності, до яких віднесено комунікативність, креативність, рефлексію, перцептивні, інтелектуальні, організаторські вміння [7; 8]. Однак, у дослідженнях відсутнє обґрунтування акмеологічних засад професійної самореалізації вчителів загальноосвітніх навчальних закладів у різних видах педагогічної діяльності.

Актуальність дослідження полягає в тому, що використання акмеологічного підходу в педагогічній діяльності вчителя підвищить рівень його професійної самореалізації в різних видах педагогічної діяльності, що й забезпечить продуктивне навчання і виховання учнів.

Формулювання мети статті та завдань. Метою статті є виявлення акмеологічних засад професійної самореалізації вчителів загальноосвітніх

навчальних закладів, а завданнями – аналіз результатів опитування вчителів для виявлення акмеологічної спрямованості вчителів, побудова логічної схеми розкриття професійної самореалізації вчителів з позиції акмеологічного підходу, узагальнення результатів дослідження.

Виклад основного матеріалу статті із зазначенням методів та повним обґрунтуванням отриманих документів. Реалізація акмеологічного підходу в педагогічних дослідженнях стала можливою завдяки розвитку акмеології як науки про шляхи досягнення особистістю нових вершин розвитку в житті та професійній діяльності. Поняття «акмеологія» введено в науковий обіг вітчизняним психологом М. Рибніковим, який ще в 1928 р. запропонував назвати розділ вікової психології акмеологією. Учений, працюючи співробітником Психологічного інституту Російської академії освіти, займався проблемами педагогічної і вікової психології, психології пам'яті та питаннями акмеології, створив Біографічний інститут, перед яким ставилося завдання – вивчати і систематизувати біографії відомих людей.

Нині в українському освітянському просторі поширюються ідеї педагогічної акмеології, у межах якої розглядаються питання професійної самореалізації сучасного вчителя, досягнення ним акме-вершин. До акмеологічних засад професійної самореалізації вчителів загальноосвітніх навчальних закладів віднесемо спрямованість на акме-досягнення в різних видах педагогічної діяльності, реалізація в освітньому процесі змісту, принципів, методів, форм, котрі вивчаються в акмеології.

Нами використано метод анкетування учителів 23 загальноосвітніх навчальних закладів Київського району м. Харкова (разом 410 осіб) з метою дослідження особистості вчителя, його ціннісних орієнтацій, акмеологічної спрямованості, розвитку міжособистісних взаємин у реальних умовах життєдіяльності. Отримані результати діагностики реальної структури ціннісних орієнтацій особистості (С. Бубнової) наведено в табл. 1.

Таблиця 1

Шкала	Цінності	Середній бал
1.	Приємне проведення часу, відпочинок	2,3
2.	Високий матеріальний добробут	1,8
3.	Пошук і насолода прекрасним	2,5
4.	Допомога та милосердя до інших людей	3,4
5.	Любов	3,0
6.	Пізнання нового у світі, природі, самопізнання	2,4

7.	Високий соціальний статус та управління людьми	1,5
8.	Визнання й повага з боку інших людей	3,0
9.	Соціальна активність для досягнення позитивних змін у суспільстві	1,6
10.	Спілкування	1,8
11.	Здоров'я	2,4

Як свідчить аналіз наведених показників, максимальну кількість балів отримали загальнолюдські цінності, як: «допомога та милосердя до інших людей» (3,4 бала), «любов», «визнання й повага з боку інших людей» (обидва по 3,0 бала). Найнижчі бали отримали наступні цінності: «високий соціальний статус та управління людьми» (1,5 бала), «соціальна активність для досягнення позитивних змін у суспільстві» (1,6 бала). Високі показники свідчать про гуманізм учителя, його спрямованість на допомогу, турботу, повагу до іншої людини. По суті, професія учителя є найбільш гуманною за своїм характером. І дуже добре, що з учнями працюють гуманні, щирі, відверті, доброзичливі вчителі. Найнижчі показники цінностей учителя показують його інертність у суспільному житті, спілкуванні. Заниженими є показники високого соціального статусу та управління людьми, причинами яких є недовіра батьків, недооцінювання ролі й значимості професії учителя з позиції державного управління й фінансування. Слід зазначити, що на шпальтах преси піднімаються питання дефіциту вчителів, наприклад, у харківських школах, що пов'язано з низькою заробітною платнею, відсутністю державного матеріального забезпечення педагогічного процесу, занадто надмірною увагою до заповнення документації, що виснажує вчителя. У статті Ю. Зіненка наводяться певні пояснення, суть яких зводиться до відомої істини – розміри заробітної платні вчителя визначає держава, а місцева влада жодним чином не впливає на матеріальне забезпечення вчителів. Однак, якщо вчитель підготував учня-переможця всеукраїнської чи міжнародної олімпіади, то він має право на щомісячну надбавку до заробітної платні [9, с. 4]. На жаль, як свідчить аналіз результатів проведеного пілотажного дослідження, посередньо виявляються показники пізнання вчителем нового, інтерес до самопізнання як основи акмеологічної спрямованості.

До акмеологічних засад нами віднесемо акмеологічний зміст різних видів педагогічної діяльності вчителя, зокрема інноваційної діяльності, методичної роботи тощо. Цілком погоджуємося з ученою О. Мандражи, яка до змісту підготовки вчителів до інноваційної діяльності в системі методичної роботи загальноосвітніх навчальних закладів відносить: загальні психолого-педагогічні знання й уміння;

розширення світогляду, інтелектуальний та духовний розвиток; знання про інноваційну діяльність; знання й уміння аналізувати власну діяльність, проводити рефлексію, працювати з інформацією, володіти науково-дослідним апаратом, розвивати комунікативні вміння, здібності до співробітництва; вміння складати авторські програми та проводити їхню експериментальну перевірку; розвиток творчості, активності, впевненості; розкриття потенціалу методичної роботи [7, с. 11]. По суті, знання природи людини, вміння розкривати власний потенціал у професійній діяльності є акмеологічними за характером. Нам імпонує думка дослідника про необхідність залучення вчителів до інноваційної діяльності, вдосконалення ними методичних навичок. На нашу думку, такий підхід розширює можливості професійної самореалізації вчителів загальноосвітніх навчальних закладів.

Акмеологічними засадами професійної самореалізації вчителів загальноосвітніх навчальних закладів є принципи суб'єкту діяльності, життєдіяльності, потенційного і актуального, моделювання, оптимальності, зворотного зв'язку, а також операційно-технологічний принцип. Принцип життєдіяльності дає змогу розглядати нарівні з поняттям кар'єри, поняття акме всієї життєдіяльності, виробити стратегію життя. Стратегія життя – це вибір особистістю способу життя, що відповідає її типу. На основі принципу потенційного та актуального особистість розглядається як проєктивна, перспективна система. Цей принцип зорієнтований на виявлення резерву особистості, який може реалізуватися в майбутньому нею самою або за її акмеологічної підтримки. Моделювання – процес подання, імітування існуючих систем на основі побудови, вивчення й перетворення їхніх моделей, у яких відтворюються принципи організації та функціонування систем. Модель в акмеології проєктує співвідношення сьогодення й майбутнього, якого ще немає в реальній дійсності, та спосіб руху до цього майбутнього, що визначається зовнішньою і внутрішньою детермінацією. Як відомо, оптимізація – є переходом системи або її елементів до оптимуму, тобто стану найбільшої ефективності. Принцип оптимальності допомагає вибрати правильну тактику поведінки в колективі, вибрати правильне сполучення принципів диференційованого підходу та єдності вимог. Операційно-технологічний принцип характеризує суть акмеології як прикладної дисципліни, що має категоріальний характер, ціннісну спрямованість та є сполучною ланкою між початковим і кінцевим станом акмеологічної моделі. Зворотній зв'язок є розкриттям

опосередкованого характеру самопізнання особистості через самореалізацію, основою становлення «Я» - концепції [4, с. 193-197].

В акмеології використовуються такі методи, як: біографічний метод, складання акмеологічного опису, порівняльний аналіз високопродуктивної і малопродуктивної діяльності, співставлення професіограми, психограми, акмеограми, що допомагають проаналізувати різні види професійної діяльності, мету, завдання, структуру, функції, алгоритми дій та операцій.

Акмеологічні тренінги є активною формою самовиховання, самонавчання, самопідготовки, аутотренування вчителя сучасної школи. Суттєвими ознаками акмеологічних тренінгів є навмисне змінювання особистості і динамічний характер розвитку особистісно-професійних якостей. Як відомо, змінювання можливе без розвитку, а розвиток без змінювання – ні, а навмисне змінювання, з акмеологічної точки зору, включає в себе динаміку розвитку і корекцію. Отже, акмеологічний тренінг можна вважати ефективною формою саморозкриття внутрішнього потенціалу особистості, відстеження змін і прогнозування акме-розвитку вчителя в різних видах педагогічної діяльності.

Висновки та перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. З позиції акмеологічного підходу професійну самореалізацію вчителя визначено як здатність розкривати професійно-педагогічний потенціал у роботі з учнями, самопідготовці. У подальшому дослідженні слід звернути увагу на педагогічні умови професійної самореалізації вчителів загальноосвітніх навчальних закладів, розробці технології їх упровадження на практиці.

Література:

1. Крижановська З. Ю. *Мотиваційні чинники професійної самореалізації фахівців дошкільних закладів: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук: спец. 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія»* /
- З. Ю. Крижановська. — Луцьк, 2011. — 20 с.
2. Харкавців І. Р. *Розвиток педагогічної творчості вчителів у процесі професійної самореалізації: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / І. Р. Харкавців. — Київ, 2010. — 22 с.*
3. Гречаник О. Є. *Формування акмеологічної компетентності вчителя в системі післядипломної педагогічної освіти: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня*

канд. пед. наук: спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / О. Є. Гречаник. — Харків, 2012. — 20 с.

4. Рибалко Л. С. *Методолого-теоретичні засади професійно-педагогічної самореалізації майбутнього вчителя (акмеологічний аспект): [монографія] / Л. С. Рибалко.* — Запоріжжя: ЗДМУ, 2007. — 442 с.

5. Сергєєва К. М. *Методичні засади професійної самореалізації магістрів музично-педагогічної освіти в процесі інструментальної підготовки: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / К М. Сергєєва.* — Київ, 2012. — 20 с.

6. Шапаренко Х. А. *Формування професійної компетентності майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів на засадах акмеологічного підходу: автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. пед. наук: спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / Х. А. Шапаренко.* — Харків, 2008. — 20 с.

7. Мандражи О. А. *Підготовка вчителів до інноваційної діяльності системі методичної роботи загальноосвітніх навчальних закладів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / К М. Сергєєва.* — Київ, 2012. — 20 с.

8. Фіцула М. М. *Вступ до педагогічної професії: навч. посіб. для студ. вищ. пед. навч. заклад. освіти / М. М. Фіцула.* — Вид. 3-тє, перероб. і доп. — Тернопіль: Навчальна книга. — Богдан, 2007. — 168 с.

9. Зиненко Ю. *В харьковских школах дефицит учителей / Ю. Зиненко// Харьковская неделя.* — № 10 апрель. — 2016. — С. 4.

References:

1. Kryzhanovs'ka Z. Yu. *Motyvatsiyni chynnyky profesiyanoi samorealizatsiyi fakhivtsiv doshkil'nykh zakladiv : avtoref. dys. na zdobuttya nauk. stupenya kand. psykhol. nauk: spets. 19.00.07 «Pedahohichna ta vikova psykholohiya» / Z. Yu. Kryzhanovs'ka.* — Luts'k, 2011. — 20 s.

2. Kharkavtsiv I. R. *Rozvytok pedahohichnoyi tvorchosti vchyteliv u protsesi profesiyanoi samorealizatsiyi : avtoref. dys. na zdobuttya nauk. stupenya kand. ped. nauk: spets. 13.00.04 «Teoriya i metodyka profesiyanoi osvity» / I. R. Kharkavtsiv.* — Kyiv, 2010. — 22 s.

3. Hrechanyk O. Ye. *Formuvannya akmeolohichnoyi kompetentnosti vchytelya v systemi pisyadyplomnoyi pedahohichnoyi osvity: avtoref. dys. na zdobuttya nauk. stupenya*

- kand. ped. nauk: spets. 13.00.04 «Teoriya i metodyka profesiynoyi osvity» / O. Ye. Hrechanyk. — Kharkiv, 2012. — 20 s.
4. Rybalko L. S. Metodoloho-teoretychni zasady profesiyno-pedahohichnoyi samorealizatsiyi maybutn'oho vchytelya (akmeolohichnyy aspekt): [monohrafiya] / L. S. Rybalko. — Zaporizhzhya: ZDMU, 2007. — 442 s.
5. Serhyeyeva K. M. Metodychni zasady profesiynoyi samorealizatsiyi mahistriv muzychno-pedahohichnoyi osvity v protsesi instrumental'noyi pidhotovky: avtoref. dys. na zdobuttya nauk. stupenya kand. ped. nauk: spets. 13.00.04 «Teoriya i metodyka profesiynoyi osvity» / K. M. Serhyeyeva. — Kyyiv, 2012. — 20 s.
6. Shaparenko Kh. A. Formuvannya profesiynoyi kompetentnosti maybutnikh vykhovateliv doshkil'nykh navchal'nykh zakladiv na zasadakh akmeolohichnoho pidkhopu: avtoref. dys. na zdobuttya nauk. stup. kand. ped. nauk: spets. 13.00.04 «Teoriya i metodyka profesiynoyi osvity» / Kh. A. Shaparenko. — Kharkiv, 2008. — 20 s.
7. Mandrazhy O. A. Pidhotovka vchyteliv do innovatsiyanoi diyal'nosti systemi metodychnoyi roboty zahal'noosvitnikh navchal'nykh zakladiv: avtoref. dys. na zdobuttya nauk. stupenya kand. ped. nauk: spets. 13.00.04 «Teoriya i metodyka profesiynoyi osvity» / K. M. Serhyeyeva. — Kyyiv, 2012. — 20 s.
8. Fitsula M. M. Vstup do pedahohichnoyi profesiyi: navch. posib. dlya stud. vyshch. ped. navch. zaklad. osvity /M. M. Fitsula. — Vyd. 3-tye, pererob. i dop. —Ternopil': Navchal'na knyha. – Bohdan, 2007. — 168 s.
9. Zynenko Yu. V khar'kovskykh shkolakh defytsyt uchyteley / Yu. Zynenko// Khar'kovskaya nedelya. — № 10 aprel'. — 2016. — S. 4.